

ВЕЛИКИЙ НАУКОВИЙ ПРОЄКТ

Марк СОЛОНІН

25 ЧЕРВНЯ:
ДУРІСТЬ
ЧИ АГРЕСІЯ?

Харків
«ФОЛІО»
2021

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

Розділ 1.1.

Фінляндія, Карелія, Росія

Взаємне і здебільшого мирне співіснування східно-слов'янських і фіно-угорських народів має довгу історію. Багато що вже забуте, загублене в імлі століть. Мало хто сьогодні згадає про те, що глухі муромські ліси, в яких посвистував лихий Соловей-Розбійник із старовинних російських билин, отримали свою назву від фінського племені «мурома». А Чудське озеро, на берегах якого російський князь Олександр Невський здійснював свої ратні подвиги, названо на ім'я фінського племені «чудь». Зрештою, й топонім «Москва» на думку більшості фахівців має фінське походження. Що ж стосується міждержавних відносин Росії і суверенної незалежної Фінляндії, то вони на подив молоді — їм немає ще й 100 років. До 1917 року територія традиційного розселення народу суомалайсет (народ Суомі), який сформувався на початку 2-го тисячоліття нової ери на основі злиття племінних груп сумь, ємь, корела, входила до складу шведського королівства, а пізніше — Російської імперії. Найдавніший із достовірно відомих кордонів встановлювався Орешковецьким мирним договором 1323 року, укладеним між Великим Новгородом і Швецією. Згідно з цією угодою південна і східна частини Карельського перешийка (з містом Корела, воно ж Кексгольм, воно ж Кякісалмі, воно ж нинішній Приозерськ) визнавалися новгородськими землями.

Перший крок на довгому шляху завоювання Фінляндії зробив Петро Перший: довготривала на величезних просторах від Балтики до Полтави війна між Росією і Швецією (так звана «Північна війна») закінчилася в 1721 році підписанням Ништадтського мирного договору, за яким Карельський перешийок (у приблизних межах сучасної Ленінградської області) відійшов до Росії. Багаторічна спустошлива війна однаково розорила і російські, і фінські землі: чверть селянських господарств Фінляндії залишилися покинутими, та й Росії «славна епоха царя-реформатора» обійшлася скороченням населення на третину... Нова низка російсько-шведських війн, які вели напівнімці і німкені, що змінювали одне одного на російському престолі, закінчилася в 1809 році включенням всієї території сучасної Фінляндії до складу Російської імперії. Правда,

умови і порядок її входження був вельми нетрадиційним. Фінські землі увійшли до складу імперії як єдине ціле, яке отримало звучну назву «Велике князівство Фінляндське». і хоча титул Великого князя Фінляндського належав імператору російському, сама Фінляндія отримала права широкої автономії.

Фінські землі увійшли до складу імперії як єдине ціле, яке отримало звучну назву «Велике князівство Фінляндське». Титул Великого князя Фінляндського належав імператору російському, але сама Фінляндія отримала права широкої автономії.

На першому засіданні Зборів представників 4-х станів (сейму Фінляндії) в місті Порвоо, зачитали спеціальний маніфест, в якому Олександр I урочисто проголосив особливі милості: Фінляндія зберігала своє лютеранське віросповідання, свої колишні (тобто шведські) закони, судову систему

і місцеве самоврядування. Запроваджувати нові закони або змінювати колишні цар обіцяв тільки за згодою сейму. Адміністративна автономія доповнювалася економічною: Фінляндія мала окрему митницю, окремий від загальноросійського бюджет і податкову систему, а з 1878 р. і свою окрему грошову систему. Конкретне наповнення всіх цих автономних прав реальним змістом безперервно змінювалося відповідно до змін внутрішньої і зовнішньої політичної кон'юнктури. З 1820 по 1863 р. сейм не збирався жодного разу, у 1850 р. запровадили заборону на видання книг фінською мовою (крім сільськогосподарської та релігійної літератури). Епоха ліберальних реформ 60-х років значно змінила ситуацію в Фінляндії: шкільна реформа (1866 р.) ліквідувала церковний контроль над початковою освітою і запровадила навчання фінською; новий Статут сейму (1869 р.) визначив періодичність обов'язкових скликань сейму (один раз на 5 років, а з 1882 — раз на 3 роки); міська реформа (1873 р.) запровадила виборність органів місцевого самоврядування.

Політична реакція епохи царювання Олександра III також не забарилася позначитися на Фінляндії. У лютому 1889 р. спеціальним маніфестом російський імператор присвоїв собі право видавати обов'язкові для Фінляндії закони без згоди сейму. Активну політику, спрямовану на практично повну ліквідацію автономних прав і насильницьку «русифікацію» Фінляндії проводив генерал-губернатор Бобріков, який залишив по собі довгу і недобру пам'ять. Через півстоліття, в приспіві знаменитої фінської пісні воєнних років рефреном повторювалася фраза: *«Ні, Молотов, ні, Молотов! Ти брешеш навіть більше за Бобрикова...»*

Революція 1905 року радикально змінила ситуацію як у Росії, так і в Фінляндії. 22 жовтня Микола II змушений був підписати маніфест про скасування всіх законів царського уряду, прийнятих після лютого 1899 р. без згоди сейму. 20 червня 1906 р. прийняли новий Статут сейму Фінляндії, який передбачав ліквідацію системи станового представництва і створення однопалатного парламенту, що обирається на основі загального прямого рівного виборчого права всіма громадянами з 24-річного віку. Варто зазначити, що вже на парламентських виборах 1907 року фінські соціал-демократи отримали 80 місць із 200, а на виборах 1916 р. більше половини — 103 місця з 200. Народ, національний характер якого став синонімом спокою і холоднокровної розважливості, зробив вибір на користь соціального прогресу в рамках законності та порядку, тоді як по іншу сторону кордону стрімко росли екстремістські настрої (як відомо, на перших і єдиних виборах в Установчі збори Росії приголомшливу перемогу отримали ліві радикали — есери і більшовики — зібравши разом понад чотири п'ятих голосів виборців).

Народ, національний характер якого став синонімом спокою і холоднокровної розважливості, зробив вибір на користь соціального прогресу в рамках законності та порядку.

Не залишалася незмінною в ХІХ-му столітті й лінія адміністративного кордону Великого князівства Фінляндського.

У 1811 році Выборзьку губернію (тобто Карельський перешийок) передали до складу Фінляндії. У 1864 році імператор Олександр ІІ вирішив ще раз підкоригувати кордон і передав містечко Сестрорецьк (за 30 км від Санкт-Петербурга) на територію Росії, причому в повній відповідності з пізнішою радянською формулою «у відповідь на численні побажання трудящих» (*«майстри та інші жителі належного скарбниці Російській Сестрорецького Збройового заводу суть російські піддані і незнайомі з мовою і законоположеннями Фінляндії»*). Тоді ж містечко Печенга (Петсамо), з його вкритими під вічною мерзлотою покладами нікелю, віднесли до складу Фінляндії. Вся ця історія не може не викликати асоціації з передачею півострова Крим з однієї частини радянської імперії (РРФСР) в іншу (УРСР), ні на мить не задумавшись про те, що всі імперії не вічні...

Російська імперія пішла в небуття наприкінці 1917 року, не витримавши напруги кровопролитної світової війни і внутрішньої смуги. В умовах наростаючого хаосу в Росії фінський парламент 6 грудня 1917 р. прийняв декларацію про оголошення Фінляндії незалежною державою. 31 грудня (тут і далі всі дати наведені за новим календарем) 1917 року

Рада Народних Комісарів РРФСР визнала незалежність Фінляндії, 4 січня 1918 постанова РНК була затверджена ВЦВК. Легкість і швидкість, з якою

6 грудня 1917 р. фінський парламент прийняв декларацію про оголошення Фінляндії незалежною державою. 31 грудня (за новим календарем) 1917 року Рада Народних Комісарів РРФСР визнала незалежність Фінляндії, 4 січня 1918 постанова РНК була затверджена ВЦВК.

уряд Леніна вирішив багатомісячне питання створення суверенної Фінської держави, не були випадковими. Вони повністю відповідали тому курсу на максимальне повне руйнування всіх державних структур Російської імперії, який більшовики, що захопили владу, проводили по всіх напрямках. І в цьому сенсі гасло «право націй

на самовизначення аж до відокремлення» нітрохи не поступалося за ефективністю абсолютно вже геніальному «грабу награваному». Ленін чітко розумів, що настав «час розкидати каміння», і чим більше і далі його розкидають, тим легше буде йому утримати владу на центральному плацдармі, де він зберігав позиції. *«Питання про те, як визначити державний кордон тепер, на час — бо ми прагнемо до повного знищення державних кордонів — є питання не основне, неважливе, другорядне. З цим питанням можна почекати і належить почекати».* (В. І. Ленін, ПЗТ, т. 40, с. 43).

«Для інтернаціоналіста питання про межі держав є питанням другорядним, а то й десятирядним... важливі інші питання, важливі основні інтереси пролетарської диктатури» (В. І. Ленін, ПЗТ, т. 40, с. 19).

Ця хитра «діалектика» була ключем (правильніше сказати — злодійською відмичкою), за допомогою якої пізніше успішно провели зворотне «збирання каміння». Забезпечення «основних інтересів пролетарської диктатури» вимагало, як вважалося, розширення території і примноження народонаселення, яке перебуває під владою «диктатури пролетаріату», і ця диктатура знаходила своє найадекватніше і найповніше вираження в диктатурі єдиної істинно пролетарської партії, тобто партії самого Леніна (незабаром ця партія стала цілком офіційно іменуватися «партією Леніна-Сталіна»). А остільки, оскільки «питання про межі держав є питанням десятирядним», то і розширювати територію «першої в світі держави робітників і селян» можна і треба було, не звертаючи жодної уваги на застарілі, «тимчасові» кордони інших держав. У всій цій бездоганній схемі був один-однісінький недолік: інші країни і народи ще не перейнялися революційною пролетарською свідомістю і тому не були готові ігнорувати свої кордони і свої державні інтереси. Для подолан-

ня цієї «несвідомості» і створили Робітничо-Селянську Червону Армію, в яку вже до 15 червня 1920 року примусово мобілізували 6,7 млн осіб [9, с. 44]. Спираючись на таку переважаючу військову міць, Радянська Росія до кінця 1921 року допомогла встановити справжню «пролетарську диктатуру» — тобто окупувала територію і ліквідувала національні органи влади — в Україні, Грузії, Вірменії та в усіх інших великих і малих «республіках», незалежність яких Ленін із незвичайною легкістю визнавав у 1917—1919 роках.

За всією логікою подій, така ж доля чекала і незалежну Фінляндію. Більше того, якщо Вірменію, Бухару або яку-небудь «Семиріченську республіку» від центральної Росії відокремлювали багато тисяч кілометрів, то Фінляндія була зовсім поруч із головним центром більшовицької диктатури, революційним Петроградом, а в Гельсінгфорсі (Гельсінкі) бешкетували натовпи матросів Балтійського флоту, п'яні від спирту, кокаїну і всездозволеності. Всього на території Фінляндії через триваючу світову війну перебувало щонайменше 40 тис. російських солдатів і матросів. Анархія, в безодню якої до кінця 1917 року остаточно занурилася російська армія, безсумнівно, знижувала значимість російських військ в Фінляндії як бойової одиниці — зате вони перетворилися на джерело «безхозного» озброєння і «активістів» для формування Червоної гвардії, чисельність якої до кінця січня становила вже 30 тис. осіб [22]. Керівництво фінської соціал-демократичної партії перебувало в повній розгубленості, повторюючи у такий спосіб трагічний досвід російських «меншовиків». У ніч на 28 січня 1918 року в Гельсінкі почалася революція. У перші години події розвивалися в повній відповідності з петроградським Жовтневим зразком: загони Червоної гвардії почали із захоплення банків, мостів і вокзалів, урядових установ. За кілька днів заколотники взяли під свій контроль столицю і основні центри південної, промислово-розвиненої частини країни: Турку, Тампере, Выборг. Законний уряд, сформований парламентом 26 листопада 1917 року, змушений був утікати на північ, у селянські райони Фінляндії.

Такий розвиток подій зустрів гарячу підтримку в радянській Росії. На допомогу Червоній гвардії Фінляндії йшли ешелони із зброєю і моряками-балтійцями. Для наступу на Карельському перешийку, з рубежу річки Vuoksi, в Петрограді сформували загони Червоної гвардії чисельністю в 10 тис. вояків. Номінальним командувачем «всіма збройними силами Фінляндії» значився колишній прапорщик Ееро Хаапалайнен, але фактично фінською Червоною гвардією командував полковник російської армії Свечніков. Різноманітну військову допомогу доповнили підтрим-

кою політико-дипломатичною. 1 березня 1918 р. в Петрограді з керівниками збройного заклоту підписали «Договір про зміцнення дружби і братерства між РРФСР і Фінляндською соціалістичною робочою республікою».

Номінальним командувачем «збройними силами Фінляндії» значився колишній прапорщик Ееро Хаапалайнен, але фактично фінською Червоною гвардією командував полковник російської армії Свечніков.

Серед «уповноважених представників», які підписали цей договір, був і І. Джугашвілі-Сталін. Саме так записали прізвище майбутнього владика радянської імперії. Ще одна цікава деталь — у п. 18 Договору право вирішення

всіх виникаючих між радянською Росією та «Соціалістичною Фінляндією» розбіжностей передавалося такому собі авторитетному третейському суду, «голова якого призначається правлінням шведської лівої соціал-демократичної партії» [37]. Все, здавалося, йшло до того, щоб у визначений час «соціалістична робоча Фінляндія» увійшла до «братерської сім'ї радянських республік».

Але цього не сталося. Чому? Історія не дозволяє знайти точні й однозначні відповіді на подібні питання. Але одну з багатьох причин ми можемо назвати на ім'я. Ім'я це буде незвично довгим для російського слуху: Карл Густав Еміль, барон Маннергейм.

Про цю людину, яка залишила такий яскравий слід на багатьох подіях бурхливого і божевільного ХХ століття, написані тисячі книг і статей. Багато з них перекладено російською, приміром [68, 69]. Найяскравіший літературний пам'ятник Маннергейм спорудив собі сам, написавши свої знамениті «Мемуари» [22]. Не намагаючись досягнути неосяжне, відзначимо лише кілька важливих для нашого дослідження моментів з феєричної історії життя К.-Г. Маннергейма.

Він народився 4 червня 1867 року в родовому маєтку шведських баронів Маннергеймів на південному заході Фінляндії, недалеко від Турку. Прадід майбутнього маршала, Карл Ерік Маннергейм у 1807 році очолював делегацію, яка успішно провела в Санкт-Петербурзі непрості переговори про умови переходу Фінляндії від Швеції до Російської імперії. Батько майбутнього маршала, барон Карл Роберт Маннергейм одружився з Елен фон Юлін — дочкою шведського промисловця (ймовірно, німецького походження). У їхній родині народилося семеро дітей. Рідною мовою Карла і Елен була шведська, але, бажаючи дати дітям блискучу європейську освіту, вони постійно розмовляли з ними англійською та французькою мовами. На рідну і звичну шведську дозволялося пере-

ходити лише у неділю! Фінську мову майбутній маршал і президент Фінляндії вивчив уже в зрілому віці, як іноземну, і розмовляв нею з помітним акцентом до кінця своїх днів (його мемуари написані шведською і перекладені на фінську). Дворянське звання і родовий маєток аж ніяк не забезпечили юному Карлу Густаву безбідного існування: його батько, розорившись в пух і прах на невдалих комерційних операціях, у 1880 році виїхав з коханкою в Париж, покинувши сім'ю без засобів до існування. Не витримавши такого потрясіння, наступного року померла мати, і 14-річний хлопчик залишився фактично сиротою. Родичі прилаштували Карла Густава в кадетське училище радше тому, що навчання і утримання там було безкоштовними.

З кадетського училища в Гаміні майбутнього маршала вигнали за ганебну поведінку і самовільні нічні походи в місто. У 1887 році, вивчивши за один рік російську мову, Карл Густав вступив до престижної Миколаївської кавалерійської школи в Петербурзі. У столиці імперії високий, красивий, різнобічно обдарований син шведського баронського роду зробив запаморочливу кар'єру. Через два роки після закінчення військового навчання, в 1891 році його зарахували в елітний лейб-гвардії кавалерійський полк, і на церемонії коронації Миколи II в 1896 року Маннергейм гарцював верхи на чолі урочистої процесії. Як і належить блискучому аристократу, Маннергейм був великим знавцем і цінителем породистих коней. Ця пристрасть — а також широкі зв'язки у вищому суспільстві — дали змогу «Густаву Карловичу» (саме так його ім'я писалося в Росії) у віці 30 років отримати високу посаду в управлінні царських стаєнь. Він особисто закуповував скакових коней для царської сім'ї і навіть під час виконання цих доручень був удостоєний аудієнції у німецького імператора Вільгельма. Коли почалася російсько-японська війна, Маннергейм добився відправки в діючу армію. З японського фронту лейб-гвардії ротмістр повернувся в чині полковника. У 1906 році Генеральний штаб доручив барону Маннергейму очолити секретну експедицію, яка повинна була під виглядом етнографічних досліджень вивчити китайсько-тибетський театр військових дій. Експедиція тривала два роки, а після її успішного завершення Маннергейма удостоїли аудієнції у російського імператора, яка замість встановлених 20 хвилин тривала понад півтори години. Початок першої світової війни Маннергейм зустрів у званні генерал-майора на посаді командира лейб-гвардії Його Величності Варшавської кавалерійської бригади, а в 1916 році, вже в званні генерал-лейтенанта, він командує кінним корпусом в армії Брусилова.

Сукупно 30 років шведський барон прослужив вірою і правдою в російській армії. Ймовірно, його можна назвати «російським генералом» на тих же підставах, за якими в багатонаціональній Російській імперії «російськими» вважалися полководець Багратіон, мореплавець Крузенштерн, письменник Фонвізін, мовознавець Даль, художник Левітан, міністр Вітте. У будь-якому разі генерал Маннергейм був нітрохи не менше «російським», ніж член ЦК партії більшовиків І. Джугашвілі (Сталін). Глибока, щира і нев'януча ненависть Маннергейма до більшовиків не мала нічого спільного ані з фінським шовінізмом, ані, тим більше, з будь-якою формою русофобії. Та й про яку «русофобію» можна було говорити, беручи до уваги національний склад більшовицького керівництва, здебільшого складеного з євреїв, грузинів, поляків, латишів, угорців...

Портрет Маннергейма став би набагато привабливішим як для ХХІ століття, якби ми могли сказати, що тільки глибокі демократичні переконання генерала відвернули його від тоталітарної ідеології та практики комунізму. Але це буде неправдою. Глибока відраза, яку Маннергейм відчував до російських більшовиків, а потім — до німецьких фашистів, була нічим іншим, як природним, з боку блискучого аристократа, неприйняттям беззаконної влади розгнужаної черні. За своїми політичними поглядами барон Маннергейм був скоріше прихильником «освіченої» конституційної монархії, ніж парламентської демократії, а «свободу», про яку він часто говорить у своїх мемуарах, він розуміє (на наш погляд) як вільно взятий на себе обов'язок аристократичної еліти піклуватися про благо суспільства. Так, як вона (еліта) це благо розуміє. Саме такої готовності до активного і, якщо буде треба, жертвовного виконання аристократією свого боргу перед Батьківщиною і не побачив Маннергейм в охопленій революційним божевіллям Росії. Його спроби організувати російських офіцерів для відсічі хвилі солдатської анархії натрапили на стіну байдужості і боягузтва. У грудні 1917 року Маннергейм їде (як з'ясувалося — назавжди) з Росії.

За своїми політичними поглядами барон Маннергейм був скоріше прихильником «освіченої» конституційної монархії, ніж парламентської демократії, а «свободу», про яку він часто говорить у своїх мемуарах, він розуміє (на наш погляд) як вільно взятий на себе обов'язок аристократичної еліти піклуватися про благо суспільства.

У Фінляндію він приїхав, «звільнившись» від усього рухомого і нерухомого майна, з російським ординарцем і портретом Миколи ІІ, який незмінно стояв на його робочому столі. Ознайомившись зі станом справ в країні, Маннергейм дійшов обнадійливого для себе висновку: «наша країна володіла

ширшими можливостями для порятунку культури і суспільного ладу, ніж Росія. Там я спостерігав лише відсутність віри і пасивність, на Батьківщині ж я відчув непереборне прагнення людей боротися за свободу» [22].

Уряд Свінхувуда доручив російському генералові Маннергейму створити (практично на порожньому місці) регулярну армію, яка могла б протистояти фінським і російським загонам Червоної гвардії, і шведський барон взявся за цю справу, вклавши в неї весь свій величезний військовий досвід і пристрасність неабиякого характеру. Один з наказів Маннергейма (відданий за іронією долі 23 лютого 1918 р, в день, який в Радянському Союзі назвуть «днем Радянської Армії») звучав так:

«...ленінський уряд, який однією рукою обіцяв Фінляндії незалежність, а іншою послав свої війська і своїх молодчиків завойовувати, як вони самі оголосили, Фінляндію назад і кров'ю придушувати за допомогою нашої Червоної гвардії молоду свободу Фінляндії... Нам не потрібно приймати, як милостиню, землю, що належить нам і пов'язану з нами кровними узами, і я клянусь ім'ям фінської селянської армії, головнокомандувачем якої я маю честь бути, що я не вкляду меча в піхви, перш ніж законний порядок не запанує в країні, перш ніж всі укріплення не опиняться в наших руках, перш ніж останній з ленінських солдатів і бандитів не буде вигнаний як з Фінляндії, так і з Біломорської Карелії...» [37].

Ще один важливий для нас момент — це старанно тиражована радянською (та й пострадянською також) історіографією теза про германофільство Маннергейма і нібито вирішальну роль німців у придушенні «пролетарської революції» в Фінляндії. Походження цього міфу більш ніж очевидне — таким чином перекидався «місток» із 1918-го в 1941-й рік, і вимушений союз соціал-демократичної Фінляндії з гітлерівською Німеччиною (про причини, зміст і наслідки якого піде мова в Частині 2) подавався природним продовженням «антирадянського курсу ставлення фінської буржуазії на союз із німецьким фашизмом». Фактично ж, першою і єдиною умовою, яку Маннергейм, приймаючи на себе в січні 1918 року командування білою армією Фінляндії, поставив перед главою фінляндського уряду Свінхувудом, полягало в тому, що уряд в жодному разі не звертатиметься до Німеччини по військову

Фактично ж, першою і єдиною умовою, яку Маннергейм, приймаючи на себе в січні 1918 року командування білою армією Фінляндії, поставив перед главою фінляндського уряду П. Е. Свінхувудом, полягало в тому, що уряд в жодному разі не звертатиметься до Німеччини по військову допомогу в придушенні червоного заколоту.

допомогу в придушенні червоного заколоту. Коли ж з'ясувалося, що уряд Свінхувуда не виконав своєї обіцянки і за спиною головнокомандувача звернувся до німців, Маннергейм добився щонайменше того, щоб німецькі війська передали під його командування. Ось як він описує ці події у своїх «Мемуарах»:

«Першою моєю думкою було подати у відставку. Якщо Сенат обдурив мене, то він не міг вимагати, щоб я і далі продовжував виконувати свої обов'язки... Поступово у мене визріло нове рішення... Зваживши всі «за» і «проти», я вирішив залишитися на своєму посту і постаратися в майбутньому дотримуватися лояльного співробітництва з сенатом... 5 березня я відправив генералові-квартирмейстеру Німеччини Еріху фон Людендорфу телеграму... Насамперед, німецьким частинам одразу ж після висадки на територію Фінляндії слід підкоритися фінському верховному командуванню... У разі прийняття цих умов, говорилося в кінці телеграми, я можу заявити від армії Фінляндії, що ми вітаємо в нашій країні хоробрі німецькі батальйони і готові висловити їм подяку від імені всього народу...» [22].

Маннергейм писав свої спогади в середині ХХ століття, коли багато хто з учасників і очевидців цих подій були ще живі, проте ніхто з них не поставив під сумнів достовірність всієї цієї історії. У будь-якому випадку, не викликає сумніву, що рівно через два тижні після «параду перемоги» білої армії в Гельсінкі, 30 травня 1918 року Маннергейм відмовився від усіх керівних постів і виїхав з країни на знак протесту проти наміру уря-

Рівно через два тижні після «параду перемоги» білої армії в Гельсінкі, 30 травня 1918 року Маннергейм відмовився від усіх керівних постів і виїхав з країни на знак протесту проти наміру уряду передати реорганізацію фінської армії в руки німецьких генералів.

ду Свінхувуда передати реорганізацію фінської армії в руки німецьких генералів. Мотиви свого рішення він повідомив членам Сенату в дуже енергійних висловах: «Нехай ніхто навіть не очікує, що я, який створив армію і привів практично ненавчені, погано озброєні війська до перемоги тільки

завдяки бойовому настрою фінських солдатів і відданості офіцерів, тепер скорюся і буду підписувати ті накази, які вважатиме необхідними німецька військова адміністрація».

Причини антинімецької орієнтації Маннергейма також цілком зрозумілі. Справа тут не тільки в прищепленому з дитинства англофільстві, не тільки в природній для російського генерала часів Першої світової війни неприязні до німців. На відміну від політичних керівників дуже ще моло-

дої фінської держави з їхньою, на жаль, провінційною освітою і світоглядом, Маннергейм уже тільки завдячуючи своєму величезному життєвому досвіду і особистим зв'язкам з провідними європейськими політиками розумів, що Німеччина стоїть на порозі поразки у війні і загибелі. У зовнішній політиці Фінляндії слід було орієнтуватися на союз з країнами англо-франко-американського блоку, до союзу з якими Маннергейм посилено (і в кінцевому підсумку — цілком успішно) прагнув. 12 грудня 1918 року Свінхувуд змушений був піти у відставку, і парламент призначив Маннергейма регентом (Фінляндія тоді ще формально вважалася конституційною монархією). Призначення відбулося заочно, оскільки сам регент перебував з напівофіційним візитом у Західній Європі, де він зміг, мобілізувавши свої старі знайомства, провести важливі переговори з керівниками зовнішньополітичних відомств країн Антанти і домогтися від них надання Фінляндії екстреної продовольчої допомоги.

Що ж стосується впливу німецької «інтервенції» на хід і результат громадянської війни в Фінляндії, то факти такі. Німецькі війська склалися з однієї недоукомплектованої дивізії генерала Гольця чисельністю в 7 тис. осіб, які висадилися 3 квітня в Ханко, і ще більше недоукомплектованої піхотної бригади полковника Бранденштайна чисельністю в 2 тис. осіб, яка висадилася в Ловісі (селище на березі Фінської затоки приблизно за 100 км на схід від Гельсінкі) 7 квітня [22]. Разом 9 тис. багнетів. Найбільше угруповання Червоної гвардії, так звана «північна армія» чисельністю близько 25 тис. осіб, було до цього часу вже розгромлене білою армією під час запеклих двотижневих боїв поблизу міста Тампере. Але і після цього, на момент прибуття німців на початку квітня 1918 року, сили Червоної гвардії склалися за оцінками Маннергейма з 70 тис. вояків, включаючи 30 тис. слабо підготовлених до бойових дій місцевих загонів [22]. Навіть з усіма застереженнями про те, що дивізія регулярної німецької армії в бою багато в чому перевершувала поспішно озброєні червоногвардійські загоны, говорити про якийсь «вирішальний» внесок німецьких військ у перемогу білої армії не доводиться.

Нарешті, обговорюючи причини появи німецьких військ на берегах Фінської затоки, не можна не відзначити, що уряд Леніна-Троцького-Сталіна несе за це відповідальність незрівнянно більшу, ніж фінський уряд Свінхувуда. Громадянська війна в Фінляндії розгорталася в умовах великої загальноєвропейської війни. Поворотним моментом у ній став сепаратний Брестський мир, укладений між Німеччиною та радянською Росією. Відповідно до його умов німецькі війська отримали право окупувати Україну, більшу частину Білорусії, Литви, Латвії, Естонії. І Фінляндію

також. «Революційні матроси російського Балтійського флоту, — пише Маннергейм, — згідно з угодою між Росією і Німеччиною, підписаною

Маннергейм і його біла армія значно зменшили масштаб німецького втручання і запобігли окупації всієї Фінляндії.

5 квітня, покинули Гельсінкі». Фактично, Маннергейм і його біла армія значно зменшили масштаб німецького втручання і запобігли окупації всієї Фінляндії — а ця окупація могла б стати цілком логічним завершенням загадкової історії «взаємодії» більшовиків і кайзера Вільгельма...

Повернемося, однак, від бурхливих перипетій дивовижної долі барона Маннергейма до короткої історії «соціалістичної робочої Фінляндії». Для цього нам доведеться процитувати ще один фрагмент із спогадів маршала:

«Увечері 25 квітня 1918 року члени бунтівного уряду і диктатор Маннер ухвалили рішення, що не робить їм честі: вони втекли і залишили свої війська напризволяще. Це сталося в ніч на 26-те квітня: вищі керівники бунтівного руху зійшли на борт трьох кораблів і вирушили (з Выборга — М. С.) у бік Петрограда. Для того, щоб втеча пройшла без ускладнень, диктатор у своєму останньому наказі зажадав охороняти берегову лінію за будь-яку ціну».

У радянській Росії на «червоних фінів» чекали безліч справ. Перш за все, продовження боротьби за «основні інтереси пролетарської диктатури» вимагало створення істинно-революційної партії. І не такої, якою стала фінська соціал-демократія, що в рішучий момент так і не змогла пристати на бік антиконституційного заколоту. 25—29 серпня 1918 року в Москві заснували «комуністичну партію Фінляндії». У числі її керівників опинилися і вищезгаданий К. Маннер, і товариш О. Куусінен, якого ще не раз згадаємо на сторінках цієї книги. Те, що політична партія, яка мала намір взяти всю повноту влади в Фінляндії, формувалася в Москві, нікого в той шалений час вже не дивувало (*«питання про межі держав є питання другорядне, а то й десятирядне...»*).

Істина вимагає уточнення, що не всі «вищі керівники» втекли з потопуючого корабля революції на пароплав, що подався до Петрограда. Один із двох уповноважених революційного уряду, які підписали 1 березня 1918 року «договір про зміцнення дружби і братерства», Е. Гюллінг, залишався у Выборзі до останньої хвилини, а потім, дивом уникнувши арешту, довгим кружним шляхом через Стокгольм приїхав у Радянську Росію. Ще більш заплутаним виявився життєвий шлях другого «підписанта»,

О. Токоя. Тут ми знову повертаємося до подій, пов'язаних із Брестським миром і його парадоксальними зовнішньополітичними наслідками.

Після того, як німецькі війська прийшли до Фінляндії на допомогу білому уряду Свінхувуда, а на південному березі Фінської затоки зайняли всю Естонію і дійшли до Нарви, західні союзники (Велика Британія, Франція і США) постали перед реальністю появи німецьких військ на півночі Росії, зокрема, в портах Мурманськ і Архангельськ, де перебували величезні запаси військового спорядження, яке Антанта раніше відправила своїй союзниці, котра тепер стала союзницею Німеччини. 6 березня 1918 англійські «інтервенти» висадилися — за погодженням з есерівською Радою робітничих депутатів — у Мурманську. Цей факт (згода Ради) явно псував струнку схему радянської історіографії. Вихід знайшли в тому, що відповідальність за запрошення англійців переклали на найлютішого ворога народу Троцького, від якого — як всім відомо — можна було чекати будь-якої капості. Проте з Троцьким чи без нього, чисельність військ інтервентів становила 130 (сто тридцять) морських піхотинців. Лише в середині червня в Мурманськ допливло підкріплення: 600 англійських солдатів і батальйон сербської піхоти.

З новими силами британський командувач генерал-майор Мейнард 27 червня 1918 року вирішив організувати експедицію на південь — що правда, не для того, щоб «потопити в крові владу робітників і селян», а щоб відкинути від лінії Мурманської залізниці «білофінів», яких англійці не без підстав вважали союзниками Німеччини. Дані розвідки виявилися помилковими, і ніяких фінських військ на ділянці Кандалакша-Кемі не було. Замість них англійці наткнулися на ешелон російських червоногвардійців, стан яких видався Мейнарду загрозливим для порядку і спокою в краї. Від гріха подалі червоногвардійців роззброїли і тим же поїздом відправили назад у Петроград [45].

Попри настільки вдалий початок «інтервенції», наявних сил союзників було зовсім недостатньо для того, аби контролювати величезну територію Кольського півострова і північної Карелії. З іншого боку, кайзерівська Німеччина була вельми стурбована появою військ Антанти в незамерзаючих портах півночі Європи.

Під час переговорів, які проходили з 3 по 27 серпня 1918 року в Берліні, уклали додаткову угоду до Брестського миру, відповідно до ст. 5 якого Радянська Росія зобов'язалася «вжити негайно всіх заходів для видалення бойових сил Антанти з Півночі Росії» [67]. Таким чином, від сепаратного миру з Німеччиною уряд Леніна переходив уже до військової співпраці з колишнім супротивником Росії. У такій ситуації стало реальністю

Зміст

Передмова.....	5
Частина 1.	
ПЕРША СПРОБА	23
Розділ 1.1.	
Фінляндія, Карелія, Росія	25
Розділ 1.2.	
«Великі прикордонні інциденти в селі Майніла...»	55
Розділ 1.3.	
Багатогранне диво «зимової війни»	75
Розділ 1.4.	
Чому Сталін помилував Фінляндію.....	105
Розділ 1.5.	
Підсумки та обговорення.....	123
Частина 2.	
МИР — ЦЕ ВІЙНА.....	135
Розділ 2.1.	
Договір про мир або «мирний перепочинок»?.....	137
Розділ 2.2.	
«Фінський народ став би щасливим...»	148
Розділ 2.3.	
Тривожне літо	165
Розділ 2.4.	
«Вторгнутися, розгромити і захопити...»	180
Розділ 2.5.	
«Більшість часу із Гітлером пішла на фінське питання...»	192
Розділ 2.6.	
Останні місяці миру.....	213

Розділ 2.7.	
Дуже активна оборона.....	231
Розділ 2.8.	
Підсумки та обговорення.....	249
Частина 3.	
ДЕСЯТЬ ДНІВ ЛІТА 41-ГО	
Розділ 3.1.	
Вівторок, 17 червня.....	265
Розділ 3.2.	
«Бойові дії почали німці...»	283
Розділ 3.3.	
Постановка питання.....	298
Розділ 3.4.	
Склад і базування ВПС сторін.....	308
Розділ 3.5.	
Польоти уві сні і наяву.....	324
Розділ 3.6.	
Щит і меч.....	337
Розділ 3.7.	
Середа, 25 червня.....	357
Розділ 3.8.	
«Першими вогонь не відкривати...»	377
Розділ 3.9.	
Що це було?	382
Розділ 3.10.	
Арешт Мерецькова.....	400
Частина 4.	
КРАХ.....	411
Розділ 4.1.	
«Машини підуть у лихий похід...»	413
Розділ 4.2.	
Розгром	436

Зміст

Розділ 4.3. Третя спроба	465
Епілог	494
Джерела	506
КАРТИ	521